

HAJVIY XARAKTER YARATISHDA MONOLOGIK NUTQ IMKONIYATLARI (Abdulla Qodiriy asarlari misolida)

Tursunova Faridaxon G‘aniyevna

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Farg‘ona
politexnika institute, Farg‘ona, O‘zbekiston

Annotatsiya: Maqolada Abdulla Qodiriyning hajviy xarakter yaratishda monologik nutq imkoniyatlaridan foydalanish mahorati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: ijodkor, iste‘dod sohibi, monologik nutq, adabiy meros, prototip, achchiq kinoya.

Аннотация. В статье раскрывается способность Абдуллы Кадири использовать возможности монологической речи в создании комического персонажа.

Ключевые слова: творец, талант, монолог, литературное наследие, прототип, горькая ирония.

Abstract. The state reveals Abdullah Kadiri's ability to use the possibilities of monologue speech in creating a comic character.

Keywords: creativity, talent, monologue, literary heritage, prototype, bitter irony.

Kirish

Har qanday yozuvchi ijodiy kamolotga erishgan, milliy g‘oya va qadriyatlarga qanchalik sadoqati kuchli bo‘lsa, o‘z asarlariga yuksak badiiy ruhni singdira oladi. Shunda u milliy ruh va tafakkurning mohir ifodachisi sifatida kitobxonlar e‘tiborini qozonadi. Xalqimiz ma‘naviyatini yuksaltirishga salmoqli hissa qo‘shgan buyuk iste‘dod sohibi Abdulla Qodiriy har bir asarini hayotda o‘zi ko‘rgan va guvohi bo‘lgan voqealar asosida yozadi. Bu haqida adib: “Yozuvchining o‘zidan qo‘shishi (ruscha aytganda “вымысел”) adabiy asarda katta rol o‘ynaydi [1]. Lekin men turmushda ko‘rmagan, bilmagan narsam haqida hech narsa yozmayman. Har bir asarimning yozilishiga turmushda uchragan biror voqea sabab bo‘ladi”,–deydi. Qodiriy bir asarni yozishdan avval shu yozmoqchi bo‘lgan narsasi haqidagi materiallarni puxta o‘rganib chiqadi [2]. Biror joy to‘g‘risida asar yozmoqchi bo‘lsa, o‘sha joyni necha martaba ko‘rgan bo‘lsa-da, yana borib tekshirib, yaxshiroq

o‘rganib keladi. Yozuvchi xalq ichiga kirishi, turmushni har taraflama o‘rganishi, uning har bir sohasidan xabardor bo‘lishi kerakligini bilgan adib, qisman boshidan kechirganlari o‘zining yozuvchi bo‘lishida katta rol o‘ynaganligini ta’kidlaydi [3].

Metodologiya

Yozuvchi o‘z qahramonlarini yaratar ekan, qahramonlari qiyofasi, xarakteri va ruhiy dunyosi bilan kitobxonni ularning o‘z nutqlari orqali tanishtiradi. Julqunboy asarlariga mos qahramonlarni mahalla choyxonasidan, guzarlarda to‘p-to‘p bo‘lib o‘tirgan bekorchilar, oshxo‘rlar, bedanavozlar, ashulaxonlar, askiya qilib yurgan turli toifa kishilaridan topadi va ularning tili, so‘zi, iboralarini o‘rganadi, ko‘plab shaxslarda ko‘rgan-kuzatgan tiplaridan o‘ziga keragini tanlab oladi, umumlashtiradi, ularni biron qahramonda mujassamlashtiradi. Adib tiplarning yasama, sun‘iy bo‘lmasligi, xalq orasida birov bo‘lmasa, birovda ko‘rilgan, tabiiy, to‘g‘ri keladigan, kitobxonni ishontiradigan bo‘lishi shart,—degan talabni o‘z oldiga oldiga qo‘yib, hayotda uchraydigan kamchilik-yetishmovchiliklarni rasman ifodalab qo‘ya qolmay, unga kulgi ”to‘ni”ni ham kiygizadi, ham nazokat ishlatadi, badiiy tus berib, kuzatilgan g‘oya, muddao, siyosatni saqlaydi, ham o‘quvchini kuldiradi, ham hordiq chiqartiradi. Shu bilan “otilgan o‘q mo‘ljalga to‘g‘ri tegadi va foydasi, ta’siri anavanga qaraganda kuchli bo‘lishi”ga ishonadi [4].

Abdulla Qodiriy hajviy asarlarida o‘z zamonasiga xos ijtimoiy, siyosiy, maishiy muammolarni Kalvak maxzum, Toshpo‘lat tajang, Sharvon xola kabi qahramonlari nutqi orqali ochib beradi. O‘quvchi asarlarni o‘qir ekan, xalq kulgisi vositasida hajviy qahramonlar xonadoniga, hatto, ularning ichki dunyosiga kirib boradi. Qahramonlarning o‘z xatti-harakatlari bilan el oldida kulgiga qolishi, o‘ziga xos so‘zlarni qo‘llash orqali o‘z-o‘zini fosh etishlariga guvoh bo‘ladi. Adib asar ta’sirchanligini oshirish maqsadida ko‘pgina so‘z va iboralarni lug‘at tarkibidan tayyor holda olmay, ularning aksariyatini o‘zi yaratadi, mavjud bo‘lganlarining ma’no doirasini kengaytiradi, lug‘aviy vositalarni tasvirga monand holda tanlaydi. Qodiriy fikrni ifoda qilish uchun so‘z tanlash va tuzishda andishalik, o‘ta talabchanlik va ehtiyotkorlik tarafdori bo‘lgan. “Fikrning ifodasi xizmatiga yaramagan so‘z va jummalarga yozuvda aslo o‘rin berma”gan, asarda tasvir uchun xizmat qiluvchi mayda detaldan ham o‘rinli foydalangan.

“Kalvak maxzumning xotira daftaridan” asari ikki qirrali keskir pichoqni eslatadi. Yozuvchi bir tomondan xurofot ildizlarini kesadi, ikkinchi tomondan dinsiz jamiyat sari yuz tutgan kishilar dunyosiga Kalvak maxzumning ko‘zi orqali nazar

tashlaydi. Badiiy adabiyotdagi eng qiyin san’at: ham kuldirib, ham yig’latish san’ati bo’lib, bu har qanday yozuvchiga ham nasib etavermaydi. Buning uchun o’sha yozuvchida juda katta iqtidor, boy tajriba va Abdulla Qodiriy ta’kidlaganidek, shoirona nafis nazokat bo’lishi kerak. Shu bilan birga o’sha yozuvchida chidam va matonat, izlanish va iztirob – bularga dosh bera oladigan ulkan yurak – ma’naviy yuksaklik talab etiladi. Adib Toshpo’lat xarakterini yaratar ekan, uning nutqida o’z qatlamga mansub bo’lgan qarindosh-urug’lik, yaqinlik ifodalovchi so’zlar, jinsiy tafovutlarni ifodalovchi so’zlar, undov va taqlid bildiruvchi so’zlarni ko’p qo’llaydi. Bunday so’zlar qahramon xarakterini yorqin ochib berishga xizmat qilgan. Misollarni quyidagi jadvaldan ko’rishimiz mumkin:

Qarindosh – urug’lik, yaqinlik ifodalovchi so’zlar	Jinsiy tafovutlarni ifodalovchi so’zlar	Undov va taqlid bildiruvchi so’zlar
“Voy, dedim, voy yuraklaringdan akang, dedim”.(327-bet) “Manim oldimda unga-bunga til tekizding, deb ta’bing olinmasin, uka!” (16-bet) “Beri kel, ona deyman, ma deyman, obor deyman, duo qil ona, deyman...!” (331-bet) Kalvak maxzum tog’ang ham ochlikdan it g’ajigan oshiqdek bo’libdida....”(332-bet)	“Cho’yxonada bitta ko’kchoyni shopirib o’ltirsam bir kampir: bolam och,-deydi, qizim kasal, erim o’lgan,-deydi”(330-bet) Ana o’sha lapka ko’targan saki beduming to’rtta go’dagi bilan xotunini qo’yipti.... Nima juvon bo’lsa ham bir uylanib qo’yyaymi o’ladirgan dunyongda!(332-bet)	“Voy, dedim, voy sani o’sha olipta qilub tuqqanni...dedim” (326-bet) “Hoy, qizilbosh! Chilimni berasanmi, yo’qmi, it emgan?” (329-bet) “Bir piyola choyimiz bor, hov!” (329-bet) “Qut-qut-qut! – deb bolalarning oldidan o’tsa hammasi ham qochub bir burchakka to’planibdir!” (327-bet)

Yozuvchi hajviyalarida imkoniyati cheklanmagan monologik nutq orqali qahramonlari ichida, qalbida kechayotgan tuyg’ularni his etib, tashqi ko’rinishi, xatti-harakatlari, ko’nglida kechayotgan hislarini ularning o’z so’zlari orqali ochib beradi va badiiy tasvirni aniq, ixcham, individual, xolis berish vazifasini o’z oldiga maqsad qilib qo’yadi.

Abdulla Qodiriy “Kalvak maxzumning xotira daftaridan” asarida maxzumni juda qoyillatib so‘zlatdi. Chunki muallif fikrini o‘ziga olgan qahramon nutqi aslida o‘z yo‘nalishini yo‘qotmaydi va o‘ziga xos ohang hamda intonasiyalarni saqlab qoladi. Uning nutqida namoyon bo‘lgan tasvir joziba kuchi bilan kitobxonni o‘ziga maftun etadi. Adib tasvirda nutqni xalq tiliga nihoyatda yaqinlashtiradi. Asardagi realistik hajviy xarakterdagi obraz – Kalvak maxzum bo‘lib, u xarakteri kulgili, portreti achinarli, hayoti fojeali obrazdir. Shu sababli kitobxonda goh nim tabassum, goh achchiq kinoyali, goh fosh etuvchi kulgu almashib turadi. Masalan, Bul kasalim asnosida cho‘b-ustixon bo‘lub, **samovarning ichidan ko‘rinaturgan ajiva aksdek** bo‘lub, kishilar hazar qilaturg‘on darajaga yetub, me‘dam xazimadan qolub, taom botmay, ammo endilikda validai muhtaramayn faqirni yurmasdanoq tinchgina yeguligimni yeb, o‘lturishimgagina rozi bo‘lg‘on edilar. Maxzumning olti yoshida qadam bosishi munosabati bilan o‘tkazilgan “oyoq to‘yi”da nafsini tiyolmay, qozonga tashlangan echkning go‘shini to‘yib yegani, mehmonlar ushatgan turshak, magiz, qurtlarni paqqos tushirib, yurolmay qolib, ichi ketishi, ko‘ngil aynishi, buning evaziga eti suyagiga yopishib qolganligini tasvirlash orqali yozuvchi kitobxonda achinish hissini uyg‘otadi. Maxzum o‘zining tashqi qiyofasini kuldirib tasvirlashi orqali ichki dunyosining naqadar jirkanch, kirlangan, mog‘or bosgan ekanligini o‘z nutqi orqali yaqqol namoyon etadi.

Xulosa

Yozuvchining mahorati shundaki, u yaratgan obrazlar biri ikkinchisini takrorlamaydi. Qodiriy xarakterlardagi tuyg‘ular realizmini tasvirlashda tashqi voqealar, muhit va sharoit bilan fikrdagi, ruhiyatdagi o‘zgarishlarning aloqasini, bog‘liqligini hayotiy ochib bera oladi. Qahramon prototipini hayotdan oladi, unda yozuvchi xarakterining ayrim qirralari ham namoyon bo‘ladi. Qahramonning ko‘rgan-kechirganlari, boshidan o‘tkazgan ko‘rguliklari yozuvchining qalbidagi haqiqatdir. Asarlaridagi ryeal voqelik, ijtimoiy va milliy xususiyatlar xarakterlarning real qiyofasini shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Tursunova F.G'. Hajviy asarda monologik nutqning o'ziga xos xususiyatlari (Abdulla Qodiriy asarlari misolida). Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. 2023. Farg'ona. –B. 144.
2. Турсунова, Ф. Г. (2018). Использование монолога при создании сатирических персонажей (на примере произведений Абдуллы Кодири). Достижения науки и образования, (15 (37)), 52-54.
3. Ganievna, T. F. (2023). The use of external and internal monologue in the presentation. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 9(4), 156-159.
4. Tursunova, F. (2023). A Comic Character, Monologic Speech Itself in Creating A Portrait (Example Of Abdullah Qadiri's Works). Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 22, 18-20.

Research Science and Innovation House

